

2. Майоров А.Н. Мониторинг как практическая система // <http://www.mto.ru/children/monitoring/system.html>.
3. Мониторинг стандартів освіти / За ред. А.Тайджинмана і Т.Невілла Послтвейта. – Л.: Літопис, 2003.
4. Коджаспиров Г.М. Педагогический словарь. – М., 2005.
5. Лукіна Т.О. Інформаційне забезпечення системи державного управління освітою України // Вісник НАДУ. – 2004. – №1. – С.393-399.
6. Лукіна Т.О. Структура і завдання державно-громадського управління якістю загальної середньої освіти на національному рівні // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – О.: ОРІДУ, 2004. – №3.

Г.М.Ніколайченко

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ

Становление Украины, как правового государства, во многом зависит от уровня правового сознания ее граждан, развития демократических институтов, которые определяют социально – правовую активность членов общества. Вот почему в современных условиях существования украинского государства чрезвычайно актуальным становится создание эффективной системы формирования правового сознания школьной молодежи, которая в будущем будет определять судьбу страны.

Becoming of Ukraine as the rights state are depended on the level of citizens' lawfull condition, by the development of the democratic institutes, which define social-low activity of people. That's why to form an effective system of the lawful formation of citizens, first of all the young people, who shall define the state of our country in the future, is one of the present interest question in our days.

Важливим засобом формування правосвідомості підростаючого покоління виступає правове виховання як комплексна система цілеспрямованого впливу на розвиток особистості. Це положення було досить докладно розроблено в радянській юриспруденції [1].

Зміни політичного життя країни наприкінці ХХ ст., звільнення суспільства й науки від ідеологічних шор, нові погляди на сутність держави й права внесли корективи у правовиховну роботу з молоддю, але на жаль не в кращу сторону.

У пострадянський період розвитку українського суспільства проблема формування правової свідомості неповнолітніх, на жаль, не стала предметом необхідної уваги з боку політиків, суспільних діячів, учених, педагогів, а її значимість у правовому розвитку суспільства, становленні правової держави, боротьбі зі злочинністю явно недооцінювалася. Правове виховання не виправдано асоціювалося з різними напрямками ідеологічної роботи партійних, комсомольських, державних органів минулих років. Але практика останнього десятиліття, хід правової реформи переконливо свідчать про необхідність послідовної й всебічної наукової розробки й практичного вирішення проблем формування правової свідомості особистості стосовно до сучасного життя. Це пояснюється об'єктивними передумовами посилення ролі права в умовах перехідної правової системи, важливістю вдосконалення всього механізму правового регулювання суспільних відносин, включаючи ринкові [2]. Одночасно з особливою гостротою встає питання про реалізацію й гарантії прав і свобод особистості [3].

Законодавець теж повинен почати впливати на складну ситуацію в сфері виховання, ця необхідність обумовлена розвитком і ускладненням освітніх відносин, тому для їх регулювання необхідно виділити в системі національного права України таку галузь – як освітнє право.

Для цього необхідно розробити і прийняти нормативні акти в сфері освіти, які б стали основою правового регулювання освітньої діяльності в державі, вони б одночасно і передбачили б заходи щодо виховання підростаючого покоління, профілактики негативних проявів у молодіжному середовищі [4].

Метою даної статті є визначення стану, проблем та перспектив основних напрямків по створенню системи формування правосвідомості у шкільній молоді.

Важливим засобом формування правосвідомості виступає правове виховання молоді, яке, на нашу думку, повинно здійснюватись за такими основними напрямками:

- відмова від централізованої моделі, що існувала в радянський час;
- надання регіонам, самим школам можливості самостійно вирішувати питання формування правосвідомості, правової культури населення, в тому числі учнівській молоді;
- розробка системи варіативного правового навчання й правового виховання, яке приведе до розвитку ініціативи педагогічних

колективів, появи авторів різноманітних програм і підручників з правового виховання й навчання школярів;

- викладання права в системі загальної освіти повинно носити більш широкий та системний характер;
- шляхом впровадження в школах посад замісників директорів з правового виховання, юрисконсультів;
- створення “юридичних клінік” при вузах, що мають сприяти правовому інформуванню учнівської молоді;
- організація телефонних ліній для юридичних консультацій при районних адміністраціях;
- поширення правової інформації через ЗМІ, проведення регіональних, міжрегіональних нарад з питань правової освіти;
- підвищення кваліфікації, підготовка та перепідготовка вчителів, для яких необхідно розробити навчальні програми;
- посилити правову підготовку студентів педагогічний вузів;
- започаткувати випуск спеціальності педагог – юрист.

Варто визнати, що сучасний стан правового виховання школярів не тільки не відповідає потребам сьогодення, але й викликає тривогу в силу його недостатньої ефективності.

По суті, накопичений у “попередній” період позитивний досвід не знайшов у період реформ свого подальшого розвитку, а відсутність цілеспрямованої державної політики відносно формування правосвідомості населення знизило ефективність проведених локально, поза системою правових заходів. У цих умовах правове виховання багато в чому носить формальний характер. Нерідко воно виступає лише як “данина моді”, спосіб залучення молодих людей до підготовки для вступу у юридичні вузи, що забезпечує одержання юридичної професії, яка асоціюється в неповнолітніх з можливостями придбати високий соціальний статус та вирішити свої матеріальні проблеми.

В умовах реформування освітньої сфери склалися передумови формування системи варіативного правового навчання й правового виховання. Це привело до різноманітних, нерідко суперечливих поглядів на сутність, зміст, структуру правового виховання, можливих форм, способів і методів його реалізації та крайній обмеженості навчального часу на вивчення основ права.

Правовий нігілізм як антипод правової культури придбав масовий характер не тільки серед учнів, але й педагогів.

Звертають на себе увагу негативні зміни відношення молоді до держави й права: молоді люди вважають, що держава не тільки не захищає їхні інтереси, але навпаки, виступає в ролі їхнього супротивника. Спостерігається явне протиріччя в усвідомленні права й закону, коли останній асоціюється з насильством з боку держави, тому більшість молоді хоче жити по совісті, але не за законом.

Системна криза суспільства, правопорядку й державних владних структур є головною причиною поширення правового нігілізму серед молоді. Неповага до права, до закону позначається на характері поведінки молоді. Не випадково в останні роки спостерігається помітне збільшення кількості правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Тому, насамперед потребує уточнення сама концепція організації правовиховної діяльності держави, яка є центральною ланкою формування правосвідомості населення, і особливо шкільної молоді, на ній повинна будуватись вся діяльність з формування правової свідомості учнів.

При цьому, питання правового виховання повинні набувати самостійного значення, і в цьому зв'язку усе більше висуватися на передній план серед інших напрямків виховної роботи.

Певні корективи, на наш погляд, повинні бути внесені й у співвідношення виховання й навчання в процесі шкільного освіти. На жаль, в останні роки, насамперед з урахуванням потреб вищої освіти, у школах особливий акцент робився саме на навчанні, у той час як виховна складова, пов'язана з формуванням певних якостей особистості, відійшла на другий план. Недолік подібного підходу став цілком очевидним: сьогодні все частіше можна зустріти освічених, але не вихованих, у тому числі й у правовому відношенні, молодих людей. От чому в процесі формування правової свідомості юнаків і дівчат, важливо звертати увагу не тільки на правову інформованість, як складову правової свідомості, але й на такі якості, як переконаність у справедливості закону, готовність послідовно керуватися його приписаннями, вміння захищати не тільки свої права, але й законні інтереси інших громадян, держави.

Тому особливе значення набуває позаурочна й позашкільна правовиховна робота. Варто визнати, що вона багато в чому втратила системний характер і тримається в основному за рахунок зусиль ентузіастів правового виховання — педагогів і юристів. Особливо турбує ослаблення зв'язків між педагогічними колективами й співробітниками правоохоронних органів. І це в той час, коли

юристами (як ученими, так і практиками) підкреслюється важлива роль правового виховання. Так, у ході проведеного автором у різних регіонах країни опитування 100 юристів-практиків різної спеціалізації на питання: "Які із заходів, спрямованих на зміцнення законності й правопорядку є, на Вашу думку, найбільш ефективними?" більшість із них (60%) указали на поліпшення правового виховання громадян, поставивши його на друге місце серед можливих варіантів відповідей. Більше відсотків (71%) набрала тільки така міра, як забезпечення невідворотності відповідальності за правопорушення.

Разом з тим виявилось, що визнання виняткової значимості формування правової свідомості неповнолітніх зовсім не гарантує зацікавленість юристів у правовому вихованні. Відповідаючи на запитання про найбільш кращі загальні форми участі в правовій освіті й вихованні громадян, кожний третій опитаний працівник правоохоронних органів відзначив, що такою роботою не займається. З тих же, хто в ній бере участь, лише вісім відсотків, конкретною формою своєї діяльності назвали надання організаційної й методичної допомоги навчальним колективам.

У зв'язку з цим навряд чи варто дивуватися наявності такого недоліку в роботі з формування правової свідомості шкіл, як її слабка спрямованість на профілактику правопорушень. Про це переконливо свідчать дані кримінальної статистики за останні роки. Це привело до того, що моделі протиправної поведінки визнаються школярами як засіб життєвого самоствердження й одержання матеріального статку.

На ефективність роботи з формування правосвідомості шкільної молоді позначається й такий фактор, як слабка правова підготовка вчителів, та несерйозне відношення до викладання правових наук в школі та вищих навчальних закладах, де право вважають допоміжним, а не основним предметом і тому його часто викладають не фахівці.

Для того, щоб ситуація кардинально змінилася в кращу сторону, необхідне посилення правової підготовки студентів педагогічних вузів, а також, необхідно започаткувати випуск із спеціальності "педагог-юрист".

У певному коректуванні бракує навчально-методичної літератури з правового виховання.

Для того, щоб перебороти наявний розрив, зняти, що нагромадилися вже в останні роки, проблеми з формування правосвідомості шкільної молоді, необхідно вирішити завдання й відповісти на питання, що нерідко виходять далеко за межі шкільної

освіти. Це обумовлюється самою сутністю правової держави, конституційне проголошення якої можна визнати як ідеологічну основу Української держави. У цьому зв'язку правове виховання громадян (і насамперед молоді, значну частину якої становлять школярі) можна розглядати в якості найважливішої складової культурно-освітньої функції сучасної демократичної держави [5].

Виділення правового виховання як підфункції держави, обумовлюється органічним зв'язком держави й права і навіть, як відзначають багато вчених-юристів, зв'язаністю держави правом [6]. Тим часом органічний зв'язок держави й права реалізується й проявляється насамперед у їхній функціональній взаємодії. Це дає підставу розглядати виховну функцію в якості однієї із загальних функцій права й держави. Її основний зміст становить саме правове виховання, що складається під безпосереднім впливом специфіки права, в органічному зв'язку зі змістом основних функцій не тільки самих прав, але й держави. Відповідно виховна функція права націлена насамперед на формування правосвідомості й правової культури громадян, у тому числі молодих, виховання їх у душі поваги до прав, закону, нетерпимості до правопорушень [7].

От чому виховна діяльність держави в особі його органів, установ, включаючи освітні, покликана сприяти підвищенню авторитету права й закону, забезпеченню непорушності прав і свобод громадян, подоланню протиріч і зближенню права й моралі, зміцненню законності й правопорядку. Таким чином, правовому вихованню належить істотна роль як у реалізації функцій держави, так і права, що ще більше підкреслює його соціальну роль і значення.

Нерозривний зв'язок функцій держави й права, у тому числі виховних, найбільше органічно проявляється в законодавстві. Це обумовлюється насамперед тим, що законодавство виступає як правова основа державних функцій, служить їхнім правовим забезпеченням. Звідси та роль і значення, що відіграє чинне законодавство в формуванні правової свідомості. У цьому зв'язку в чинному законодавстві необхідно чітко позначати основні напрямки роботи з формування правової свідомості. На наш погляд, стосовно до шкільної молоді, сьогодні до них можна було б віднести:

- забезпечення необхідної правової орієнтації шляхом правового інформування про основи й принципи державно-правового життя;
- активізацію правомірної поведінки;
- сприяння ефективному захисту своїх законних інтересів;
- профілактику правопорушень.

Можливості виховного впливу ще явно недостатньо враховуються законодавцем у процесі підготовки проектів законодавчих актів. Виключення становить, мабуть, лише стадія офіційного опублікування нормативних правових актів, без якої в демократичній державі немислима не тільки реалізація положень, що втримуються в них, але й втрачається значення презумпції знання закону. Звідси випливає доцільність попередньої педагогічної експертизи проектів нормативних правових актів, особливо тих, у яких зачіпаються інтереси молоді, включаючи шкільну.

З врахуванням сказаного стає зрозумілим значення не тільки посилення виховного потенціалу чинного законодавства, але також і реалізації його положень. У зв'язку з цим представляється доцільною розробка урядової довгострокової програми правового виховання молоді, важливе місце в якій необхідно приділити школярам.

Зрозуміло, головне у світлі розглянутої проблеми не тільки розробка відповідної цільової програми правового виховання, але її послідовна реалізація.

Правове виховання необхідно розглядати, як багаторівневе й безперервне. Воно повинне починатися в школі й тривати протягом всього життя, от чому для ефективного вирішення проблем формування правової свідомості, як молоді, включаючи шкільну, так і населення в цілому, особливо важливого значення набувають координація й методичне керівництво правовим вихованням. Успішної реалізації цього завдання багато в чому міг би сприяти досвід роботи, накопичений у свій час Міністерством юстиції СРСР. У цьому зв'язку необхідно відновити його функції з координації й методичного керівництва правовим вихованням.

Результативність заходів, що вживаються, з формування правової свідомості школярів багато в чому залежить від професійної діяльності юристів. Необхідно більш вимогливо ставитися до виконання працівниками правоохоронних органів їх службових обов'язків, пов'язаних з особистою участю в правовому вихованні й пропаганді юридичних знань. Передача правових цінностей від попередніх поколінь майбутнім – завдання не тільки педагогів, але і юристів, оскільки юридична професія заснована на володінні правовими засобами. Стан правової культури суспільства багато в чому визначається саме ступенем участі юристів у роботі з формування правосвідомості громадян. От чому правове виховання й пропаганда правових знань повинні стати невід'ємною, органічною частиною професійної діяльності юристів. Очевидно, було б

правильним, якби ця обставина враховувалася й при атестації юридичних кадрів, їхньому просуванні по кар'єрним сходам. У той же час має сенс спеціально подбати про відповідну підготовку юристів до цієї роботи. Цьому могло б сприяти введення в юридичних вузах спеціального курсу "Теорія, методика й організація правового виховання" [8].

Успішне вирішення завдань правового виховання нерозривно пов'язане з активною науковою розробкою проблем правової культури й правової освіти громадян, впровадженням рекомендацій юридичної науки в повсякденну практику правовиховної роботи.

Вчених, педагогів, юристів повинна цікавити не тільки практика реалізації розроблювальних моделей правовиховної діяльності, але й теоретичні основи проблем, які пов'язані з формуванням правосвідомості. Різноманіття підходів до конструкції "формування правосвідомості" викликає потреба більш чіткого її визначення, у тому числі стосовно до шкільної молоді. Наукове осмислення категорії "формування свідомості" традиційно асоціювалося із процесом і результатом розвитку особистості, а також цілеспрямованим виховним впливом на школяра. Якщо визнати методологічно, що "розвиток" і "формування" співвідносяться між собою як зміст і форма, то під формуванням правосвідомості, що припускає розвиток особистості, у сучасних умовах варто розуміти цілеспрямований процес, складовими якого виступають не тільки правове виховання, правове навчання, але й вплив на свідомість об'єктивних факторів навколишньої дійсності. При цьому вплив об'єктивних факторів варто розглядати як визначальне, але не єдине у формуванні правосвідомості. Навпроти, винятково важливу роль для школярів (як учасників освітніх правовідносин) відіграє саме правове виховання й навчання. Останні носять відносно самостійний характер, що дозволяє їм, незважаючи на негативні явища об'єктивної дійсності, виступати ефективним засобом підвищення правової культури особистості.

Якщо категорія "формування" розкриває процеси в контексті співвідношення "суспільство-людина" у вигляді механізмів соціальної детермінації, тобто відтворення системою суспільних відносин своїх агентів, провідника, то поняттям "соціалізація" фіксується те ж відношення, але у зворотному порядку "людина-суспільство". На відміну від зазначеної вище конструкції, правова соціалізація представляється більше широким поняттям, суть якого полягає в багатогранному процесі засвоєння особистістю правових цінностей,

норм, моделей поведінки, що приводить у свою чергу до засвоєння соціального досвіду. Результатом правової соціалізації виступає правова сформованість особистості, що знаходить вираження в її правовій культурі.

Правове виховання не охоплює всього комплексу формування індивідуальної правосвідомості особистості, але воно є вирішальним, визначальним фактором у цьому процесі. Формування правосвідомості – це не єдина мета правового виховання, тому що його важливим завданням є також і підвищення правової культури, правової активності молоді, формування стійкої правової поведінки, в основі якої лежать моральні принципи.

Таким чином, при виробленні нових орієнтирів української правової політики необхідно враховувати той факт, що формування правосвідомості здійснюється під впливом соціального середовища (об'єктивних умов і суб'єктивних факторів, що функціонують як на рівні макросередовища, так і на рівні мікросередовища, що пронизують всі сфери життя суспільства), особливо під впливом тієї її частини, що пов'язана із правом, його створенням і реалізацією. Повага до права може сформуватися, коли воно стає частиною традиції, протягом тривалого часу функціонує у відносно незмінному виді, акумулюючи інновації й розвиваючись шляхом суспільного прогресу. Саме у взаємодії правових механізмів, а також неправових (загальносоціальних) засобів і регуляторів, формуються рівні правової свідомості шкільної молоді, що проявляються в різних формах її правової поведінки.

Наукова значимість проблеми підкреслює необхідність проведення спеціальних досліджень із проблем правової культури, правосвідомості, правового виховання і юридичної освіти. Важливе місце серед них повинне бути відведене конкретно-соціологічним дослідженням правової культури молоді й інших категорій населення як у цілому по країні, так і в окремих її регіонах. Проведення таких досліджень повинно передбачатися в перспективних і поточних планах центральних юридичних відомств, Міністерства освіти й науки України, а також науково-дослідних установ. Активну участь у їхній реалізації можуть прийняти юридичні й педагогічні інститути, що займаються підвищенням кваліфікації кадрів.

Література

1. Козюбра М.І. Правове виховання молоді. – Київ: Наукова думка, 1985. – С.20-21.
2. Берченко А.Я. Виховна роль радянського права. М.,1970. – С.15.

3. Лукашева Є.А. Права людини. Підручник для вузів. – М., 1999. – С. 187-188.
4. Шкатула В.І .Освітнє право. Підручник для вузів. – М., 2001. – С.31-32
5. М.І.Матузов, А.В.Малько. Теорія держави та права. Курс лекцій. – М., 2001. – С.40-42.
6. Певцова Є.А. Система профільної освіти. М., 2003. – С.10.
7. Почтарь Т.М. Правове виховання в педагогічних вузах: питання методології і методики // здоб. вч. ст. канд. юр. наук. // М., 2000. – С.50.
8. Циганаш В.М. Правова свідомість педагога і зміст основ її формування в навчальному процесі вузів. // Дисер. на здоб. вч. зв. канд. пед. наук. // Ростов-на-Дону., 2000. – С.6.

А.Я.Данієлян

ТЕХНОЛОГИ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє раскрывається суцність формироваия у младших школьникоа чувства ответственности как средства, условия и результата воспитания, описаны современные технологии воспитания ответственности.

In the article forming essence opens up among primary pupils of sense of responsibility as facilities, condition and result development, are described modern technologies of development of responsibility.

На сучасному історичному етапі розвитку суспільства однією з проблем людства є зниження духовності, знищення загальнолюдських цінностей, що активізує проблему морального виховання підростаючого покоління.

Проблематика морального виховання сучасного школяра охоплює безліч сторін його морального обліку, в якому важливе місце займає відповідальність.

Своєчасність дослідження проблеми виховання почуття відповідальності у молодших школярів обумовлюється підвищеною активністю людей у суспільстві; зростаючими можливостями впливу людини на суспільство та суспільства на людину, без чого стає неможливим прояв творчості та ініціативності членів суспільства; соціально-політичними та економічними перетвореннями; ускладненням всіх суспільних процесів; зростанням ролі відповідальності кожної людини за свої дії та вчинки; також тим, що

відповідальність пронизує всі сфери життя людини та суспільства, виявляючись по-різному.

Проблему відповідальності досліджували вчені різних галузей науки. В давні часи на існуванні проблеми зв'язку відповідальності та свободи наголошували ще Платон та Аристотель. Результати дослідження відповідальності представлені в філософських трудах сучасних вчених: Р.Косолапова, Н.Головко, Г.Смірнова та ін. Проблема зв'язку відповідальності та свободи активно обговорюється соціологами О.Ореховським, І.Трунцевим, Л.Грядуною.

Методологічну основу для вивчення психологічних механізмів формування почуття відповідальності у молодших школярів складають праці С.Рубінштейна, П.Блонського, Б.Ананьєва, А.Леонтьєва, Л.Божович.

Педагогічні дослідження присвячені різним аспектам виховання відповідальності: формування відповідального ставлення молодших школярів до навчальної діяльності (Л.Славіна, Н.Нечаєва), зв'язок відповідальності з почуттям обов'язку (К.Ушинський, Н.Крупська, А.Макаренко), значення родини у вихованні відповідальності (І.Комановський), зміст та функції відповідальності (С.Богданов), особливості навчально-виховного процесу з формування почуття відповідальності (І.Бех, Т.Фасолько, М.Яновська), технології виховання почуття відповідальності у молодших школярів (Н.Басюк),

Вітчизняний педагог А.Макаренко визначав відповідальність одним із найважливіших якостей дитини, яка повинна сама відповідати за своє майбутнє перед державою та батьками. Підкреслював, що виховувати відповідальність можна шляхом пояснення смислу та значення вчинків дитини, а також прилучаючи школяра до колективної діяльності [1].

В.Сухолинський розумів відповідальність у контексті формування колективних стосунків. Він вважав необхідним для виховання відповідальності створити в колективі такі творчі умови, в яких кожний його член відчував відповідальність перед колективом, займаючись колективною творчою працею [2].

Важливі положення, які розкривають сутність відповідальності молодшого школяра, засоби її виховання висловлює педагог І.Мар'єнко. Проявами відповідальності, на його думку, є: добросовісність та совісність, точність та охайність, ініціативність та ретельність. Відповідальність характеризує відношення особистості до суспільства, виконання його вимог, участь у різних видах діяльності; навчальній, трудовій, спортивній, культурно-масовій та ін. Найбільш

ефективними засобами формування почуття відповідальності вчений вважає різні форми позакласної роботи [3].

Важливим та цікавим для нас є саме педагогічне рішення проблеми відповідальності та її виховання у молодших школярів. На думку Т.Самойленко, відповідальність є засобом, умовою та результатом виховання молодшого школяра [4, с.33]. Значення відповідальності молодшого школяра як педагогічного явища полягає в тому, що ця якість – необхідна ланка у підготовці підростаючого покоління до життя та активної діяльності у суспільстві. Наявність почуття відповідальності допомагає молодшому школяру організувати та здійснити будь-яку діяльність. Виходячи з цього, відповідальність може виступати як засіб виховання відповідальності у молодших школярів. Водночас, здійснення суспільно-значимих видів діяльності неможливо за відсутності відповідальності. Отже, відповідальність є умовою діяльності. Якщо розглядати відповідальність як важливу соціальну чесноту, якою повинна володіти людина, то вона являє собою важливий результат морального виховання молодшого школяра.

Серед великої кількості різних поглядів у розумінні відповідальності, ми погоджуємось з визначенням Н.Басюк, яка розуміє почуття відповідальності як інтегральне особистісне новоутворення у дітей молодшого шкільного віку, яке виявляється як здатність усвідомлено брати на себе прості навчальні і морально-громадські зобов'язання, чітко дотримуватися їх виконання та передбачати наслідки власних дій [5, с.14].

Необхідною умовою виховання почуття відповідальності є, розуміння та врахування вікових особливостей молодших школярів. Цей вік психологи (Л.Божович, О.Люблінська, Д.Ельконін) визначають як період активного формування моральних почуттів. Молодший шкільний вік має цілий ряд власних, притаманних лише йому психологічних та соціально-педагогічних характерних особливостей. Формування почуття відповідальності відбувається на базі особистісних новоутворень, основними серед яких є: узагальнення і усвідомлення переживань, виникнення логіки почуттів, внутрішній план дій, рефлексія, довільність психічних процесів і функцій, виникнення відносно стійких форм поведінки і діяльності, активне формування самооцінки як компонента самосвідомості [5, с.8-13].

Істотними ознаками почуття відповідальності є: готовність відповідати за результати своїх дій, старанність, точність,

пунктуальність, надійність, вірність особистості у виконанні своїх обов'язків [6, с.69].

Формування почуття відповідальності неможливо без розуміння структури цього поняття, складовими якого, згідно з дослідженнями Н.Басюк, є: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти.

Когнітивний компонент це знання та прийняття норм і правил відповідальної поведінки, зобов'язань на рівні групи, соціуму, усвідомлення власних потреб і мотивів поведінки. Знання – це “моральний фундамент”, який передбачає здатність дитини зробити моральне судження. До таких знань належать: знання про зміст поняття “відповідальність”, норми і правила відповідальної поведінки, взаємозалежність розвитку людини і суспільства, способи відповідальної поведінки, осмислення знань про способи спілкування і взаємодії з людьми.

Емоційно-ціннісний компонент відповідальності передбачає наявність ціннісних орієнтацій, що відповідають потребам суспільства, виявляє суб'єктивне ставлення дитини до навколишнього середовища і до себе самого, що здійснюється насамперед через емоційно позитивне сприйняття.

Поведінковий компонент почуття відповідальності – це вміння реалізувати знання на практиці, здатність контролювати і корегувати свою поведінку відповідно до норм та вимог суспільства.

Науковці наголошували на таку, що в процесі виховання відповідальності у молодших школярів необхідно здійснювати послідовну та систематичну роботу, спрямовану на розвиток всіх структурних компонентів почуття відповідальності.

У виборі технологій виховання Е.Натайзон рекомендує попередньо визначити характер та переважні мотиви поведінки дітей, внутрішній стан вихованців, здійснити психологічний аналіз вчинків, розглянути їх у тісному зв'язку з особистістю [7, с.42]. На думку О.Колеченко, використані технології обов'язково повинні викликати емоційний відгук, нове відношення дитини до своїх вчинків, повинні бути зрозумілими та прийнятими вихованцями [8, с.310]. Сучасна виховна практика містить широкий спектр виховних технологій, які, на наш погляд, доцільно використовувати під час формування почуття відповідальності у молодших школярів: авансування особистості, аутотренінг, психолого-педагогічний тренінг, бесіда, бібліотерапія, казкотерапія, гра, критика поведінки, аналіз абсурдної ситуації,

обговорення вчинків, імітація, тематичне малювання, колективні творчі справи та інші.

Однією з ефективних технологій виховання почуття відповідальності у молодших школярів є психолого-педагогічний тренінг, який сприяє перетворенню почуттів, емоцій, бажань, переконань. Тренінг використовується для того, щоб захопити учнів пізнанням себе і своїх однолітків, допомогти їм усвідомити свою спільність з іншими людьми та свою відмінність від них, знайти "точку опори" для самовдосконалення, впливати на мотиви поведінки. Тренінг проводиться у формі вправ на самопізнання, тренування різних емоційних станів, вправ на перевтілення, аналіз проблемних поведінкових ситуацій, моделювання та розв'язування життєвих ситуацій.

Виховання відповідальності у молодшому шкільному віці неможливо без використання ігрових технологій: сюжетно-рольові, ситуативно-рольові, ділові ігри, ігри-мандрівки, творчі ігри. Гра допомагає входженню дитини у суспільство, моделює взаємини між людьми, вчить спілкуванню. Засобами гри створюються умови, в яких розкриваються здібності дітей, формується вміння стримувати себе, виявляти наполегливість та рішучість. Вживаючись в образ, діти щиро переживають свою роль, проникаються турботами свого персонажу, вступають у взаємини, де запрограмований прояв почуття відповідальності.

Наведені у статті технології виховання у молодших школярів почуття відповідальності не вичерпують їх великого арсеналу. Творчий підхід вихователів до вирішення цієї задачі, їх розвинуті рефлексивні вміння, глибоке знання теоретичних аспектів проблеми, вивчення індивідуальних особливостей вихованців, бажання доторкнутись до серця кожної дитини дозволять зробити процес формування почуття відповідальності більш досконалим.

Література

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 7 томах. – М.: Правда, 1951. – Т.5. – С.384-394.
2. Сухомлинский В.А. Избранные пед.соч. в 3-х томах. – М.: Просвещение, 1979. – Т. 1. – С.267.
3. Марьенко И.С. Нравственное становление личности школьника. – М.: Просвещение, 1985. – 242с.
4. Самойленко Т.Г. Воспитание ответственности у младших школьников в учебно-воспитательном процессе. Дисс.канд.пед наук. – Пермь, 1998. – 187с.

5. Басюк Н.А. Виховання почуття відповідальності в молодших школярів. Сходинки до відповідальності. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 192с.
6. Сперанский В.И. Социальная ответственность личности: сущность и особенности формирования. – М.: Изд.МГУ, 1987. – С.38-87.
7. Натайзон Э.Ш. Трудный подросток и педагогический коллектив. – М., 1984.
8. Колеченко А.К. Психология и технология воспитания. – СПб.: КАРО, 2006. – 416с.

Н.І.Зеленкова

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядається педагогічна компетентність учителя як складне особистісне утворення.

This article considers the professional of a teacher as a complex personal unite.

Процеси європейської інтеграції охоплюють всі сфери життєдіяльності, включаючи вищу, освіту. Сучасне реформування професійної підготовки вчителя в Україні, вимагаючи адаптації педагогічних кадрів до зростання вимог, які збільшилися завдяки великому обсягу інформації, та складні завдання, які стоять перед вчителем при виконанні завдань підростаючого покоління.

Взаємодія освітніх систем України та європейських країн – учасниць Булонської угоди відкриває перед вітчизняною системою освіти нові перспективи. Основні принципи і вимоги Булонської декларації, створення єдиного ринку праці та інтелектуального простору. Особливо великого значення набуває педагогічна компетентність як складова професіоналізму вчителя.

“Головними цілями Болонського процесу є підвищення та конкурентоспроможність європейської вищої освіти, „мобільності студентів, викладачів, науковців, адміністративного персоналу європейських вищих навчальних закладів; здатність випускників європейських ВНЗ до працевлаштування в умовах глобального ринку праці” [10, 14].

Інтеграція в сучасне суспільство і знаходження свого місця в житті вимагають дедалі більше зусиль і компетентності від кожної людини. Отже, сьогодні тільки та людина може повноцінно діяти у мінливому світі, яка здатна зробити самостійний вибір, прийняти

самостійне рішення. Всі ці обставини зумовлюють потребу в оволодінні сучасними компетентностями, які дають можливість реалізувати в житті пізнавальний, духовно-моральний, творчий, комунікативний і естетичний потенціал.

Мета нашої статті проаналізувати різні підходи щодо трактування поняття “компетентність” та “професійна компетентність” вчителя.

Аналіз наукової та психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність єдності у визначенні поняття “компетентність”.

Поняття “компетентність” знаходиться нині в епіцентрі світової думки, оскільки воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежать ідея виховання компетентної людини та працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідність за певну діяльність.

Незважаючи на те, що терміни “компетенція”, “компетентний”, “компетентність” часто зустрічається в педагогічній літературі, вони не є однозначними і, за висловами деяких європейських педагогів (Г.Халаш, Д.Куллахан та ін.), безпроблемними. Щоб глибше зрозуміти природу поняття “компетентність”, звернемося до енциклопедичних джерел і словників, які розкривають багатогранність і неоднозначність розуміння цього феномена наукового знання. Термін “компетентність” є похідним від слова “компетентний”. Слово “компетентний” (competens із лат. – відповідний, здатний) означає: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) обізнаний у певній галузі [8].

По суті, компетентність – це сукупність компетенцій, її ядро, серцевина. Відзначимо, що в різних тлумачних словниках тлумачення поняття “компетентний” хоча і дещо відрізняється за своїм змістом, але включають два загальних аспекти: 1) певні знання людини в якій-небудь галузі, яка з чим-небудь добре обізнана, тямуща; 2) певні повноваження, повноправність. Приміром, у “Словнику української мови” компетентний характеризується як: 1) той, хто має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікації; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [9, с. 250].

Таку ж характеристику поняттю “компетентний” дають “Великий тлумачний словник української мови” (К., 2001), “Словник

чужомовних слів” (К., 1996), “Іншомовні слова: Довідник учня” (Тернопіль, 1998), не збагачуючи його новим змістом, новими акцентами. Як правило, українські і російські словники ототожнюють поняття “компетентність” і “компетенція”, хоча кожне із них несе свій смисл. Компетентна людина, яка не володіє повноваженнями (компетенціями), не зможе повною мірою і в соціально значущих аспектах їх реалізувати.

Компетентність – це поняття відповідних знань і здібностей. Що дозволяють обґрунтовано судити про будь-яку сферу й ефективно діяти в ній. Це знання, обізнаність (поінформованість) у будь-якому питанні. Компетентність можна розглядати як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією, чи в широкому розумінні, як здатність знаходити, виявляти послідовність дій для розв'язання проблеми. Бути компетентним – означає мобілізувати в конкретній ситуації отриманні знання й досвід [6, с.34].

Компетенція (в перекладі з латини “competenta”), що означає коло питань, що до яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Це спроможність виконувати будь-яке завдання якісно та ефективно.

У науковій літературі до поняття компетентності включають, крім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень умінь і досвід тактичного використання знань. Головним, спільним, що характеризує точку зору різних авторів, є те, що знання людини виступають потенціалом, яким вона володіє, але привести його в дію зможуть додаткові фактори. Значить, компетентність – це не тільки наявність знань і досвіду, але й уміння їх використати при здійсненні своїх функцій. На наш погляд, більш сучасна, актуальна формула розуміння поняття “компетентність” міститься в різних англомовних словниках.

У перекладі з англійської “competence” означає: здатність, уміння, компетентність, компетенцію, правомочність.

Глумачний словник англійської мови (Webster Universal Dictionary. Harver Educational Services Inc. New York) трактує поняття “competence”, яке походить від латинського “competere” та має значення “збігатися”, “погоджувати”, “бути здатним”, як:

- відповідність, достатність, уміння виконання певної роботи, завдання, обов'язку;
- розумові здібності або загальні вміння і навички.

Мерріам Вебстер – Словник Колегіуму, вважає, competence – це якість, стан; competent – той, що має необхідну чи адекватну здатність діяти, розвиватись особливим шляхом [12, с.235].

Як бачимо, англomовні словники детальніше розкривають сучасний зміст поняття “компетентність”, де на перший план виходять категорія “здатність до дії” як уміння використовувати знання у практичній діяльності; як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості. Поняття компетентності, пов’язане зі здатністю відповідати вимогам високого рівня складності, включає систему вчинків.

Бути компетентним – значить уміти мобілізувати у даній ситуації набуті знання і досвід. При обговоренні компетентності увага звертається на конкретні ситуації, в яких вони проявляються.

Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов’язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності.

Компетентність – це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв’язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя.

Більшість авторів під компетентністю розуміють загальну здатність і готовність особистості до дії, що ґрунтуються на знаннях і досвіді, які набуті завдяки навчанню і вихованню, зорієнтовані на становлення учня як суб’єкта життя і культури, активну інтеграцію в суспільство, освоєння багатогранної ролевої палітри. Компетентність одночасно поєднує мобілізацію знань, умінь, поведінкових відносин. Компетентність розвиває уміння: розв’язувати найрізноманітніші життєві проблеми; отримувати й аналізувати інформацію; критично аналізувати інформацію, приймати рішення; оцінювати соціальні наслідки дій; працювати в групі; розробляти й виконувати контракти; включатись у проекти, організовувати свою роботу, використовувати нові інформаційні технології, проявляти стійкість перед труднощами, знаходити нові рішення. Поняття компетентності включає в себе не тільки когнітивну складову, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову; систему ціннісних орієнтацій, звички.

Компетентність – це підхід до знання як інструменту розв’язання життєвих проблем, прийняття ефективних рішень у різних сферах життєдіяльності людини.

Беручи до уваги Національну доктрину розвитку освіти України в XXI столітті, нові соціальні та культурні цінності, які

обумовлюють виникнення нових тенденцій у змісті, форм і методів професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, активізувалися і дослідження у цих напрямках.

Вітчизняна педагогіка вже має деякі напрацювання в цьому напрямі. Компетентність, професійна компетентність розглядалися в різних аспектах у працях В.Бондаря, Л.Алексєєвої, Н.Шаболдіної, О.Олексюка, Г.Ларіонової, І.Зязюна, Л.Кондрашової, А.Макарової.

А.Бондар вважає, що компетентний вчитель організовує педагогічну діяльність так, щоб вона була спрямована на отримання усвідомленого результату.

У педагогічних дослідженнях Л.Алексєєвої і Н.Шаболдіної існує взаємозв'язок між поняттями "готовність", "компетентність" та "професіоналізм". Цей взаємозв'язок логічно приводить до поняття "професійна компетентність". Тому Л.Алексєєва і Н.Шаболдіна поняття "професійної компетенції" трактують як "інтегральну характеристику ділових і особистих якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвід, достатній для здійснення мети даного роду діяльності" [1, с.97].

О.Олексюк розглядає професійну компетентність вчителя як володіння знаннями, вміннями та нормативами, необхідними для виконання професійних обов'язків, психологічними якостями, а також як реальну професійну діяльність відповідно до еталонів та норм [2, с.5-32].

Г.Ларіонова професійну компетентність як "...коло питань, в яких суб'єкт володіє знаннями, досвідом, сукупність яких відображає статус і кваліфікацію, а також деякі особистісні, індивідуальні особливості, які забезпечують можливість реалізації певної діяльності" [7, с.78].

І.А.Зязюн включає професійну компетентність в системне поняття „педагогічної майстерності” нарівні з такими властивостями особистості як гуманістична спрямованість діяльності вчителя, педагогічні здібності і педагогічна техніка. Він зазначає, що "складність набуття професійної компетентності полягає в тому, що професійне знання має формуватися на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному" [3, с.30-33].

Професійна компетентність вчителя визначається Л.В.Кондрашовою як "єдність його теоретичної й практичної готовності до педагогічної діяльності" [4, с.98]. вона також наголошує на те, що показником педагогічного професіоналізму постає комплексна характеристика, яка включає в себе вимоги суспільства до

особистості вчителя і специфіку педагогічної діяльності. Такою комплексною характеристикою виступає морально-психологічна готовність до педагогічної діяльності [5, с.13].

Також слід зазначити, що професійна компетентність - це фактично результат професійної підготовки фахівця, якісна характеристика, це єдність теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності, у тому числі і педагогічної.

А.Маркова розглядає дві сфери професійної компетентності: мотиваційному й операційному. Кожна з них містить різноманітні психологічні показники, що дають можливість визначити групи критеріїв компетентності (об'єктивні і суб'єктивні, результативні і процесуальні, нормативні та індивідуально-варіативні, наявного рівня і прогностичні, соціальної активності, конкурентноздатності і професійної прихильності, якісні і кількісні).

Отже поняття "професійна компетентність" є складним інтегрованим поняттям, для подальшого визначення якого треба послуговуватися інтегрованим комплексним підходом. По-друге, професійна компетентність базується на взаємозв'язку теоретичних знань, практичних умінь, навичок, а також значущих особистісних якостей, що обумовлюють готовність учителя до активного виконання педагогічної діяльності.

Література

1. Алексеева Л.П., Шаболдіна Н.С. Преподавательские кадры: состояние и проблемы профессиональной компетентности. – М., – 1994. – С.97.
2. Відніс-Трофіменко К. Школа молодого вчителя. – К., 2005. – С.5-32.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. – К.: Вища школа. – 2004. – 422с.
4. Кондрашова Л.В. Методика підготовки майбутнього учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. – М., 1990. – С.160.
5. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе. – Кр.Рог, 2000. – 218с.
6. Кравченко Г.Ю. Теоретичні основи формування ключових компетентностей в учнів ЗНЗ I-III ступенів // Початкове навчання та виховання. – №4. – 2006. – С.34.
7. Ларионова Б. Компетенции в профессиональной подготовке студентов вуза. Монографія. Челябинск, 2004.
8. Словар иностранных слов. – М., 1987.

9. Словник української мови. – К., 1973. Т.4. – С.250.
10. Сухарніков Ю. Вища школа України в контексті Болонського процесу // Освіта: технікуми та коледжі. – 2004. – №1(7) – С.12-21.
11. Павлик О.А. Формування технологічної компетенції майбутнього вчителя словника.- Ялта. – 2005. – С.244.
12. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. – Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Inc., 1998. – 1559 p., p.235.

В.В.Іванова

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

В статтє рассматриваются индивидуальные задания как способ формирования творческих способностей будущих учителей математики.

The individual tasks as a method of forming creative abilities of future mathematics teachers are being considered in the article.

Сучасна практика обумовила необхідність підготовки людини до творчої діяльності. Сьогодні, як ніколи, потрібна творчо обдарована особистість, здатна нестандартно виконувати професійні функції в різних сферах діяльності. Підготувати таку особистість в силі тільки творчий учитель, що володіє високим рівнем готовності до нестандартної професійної діяльності.

Критичний аналіз якості підготовки вчительських кадрів підтверджує необхідність кардинальних змін у системі навчання вищої школи. Проблема модернізації вищої педагогічної освіти поєднана з підвищенням рівня професійної готовності майбутніх педагогів до практичної діяльності й створенням умов, у яких студенти виступали б суб'єктами творчої, пізнавальної діяльності, активними учасниками навчальної роботи, суб'єктами освітнього процесу й професійного росту. У зв'язку із цим необхідні нові підходи до реалізації навчального процесу у вищій школі на творчих засадах.

Головним завданням вищої школи є підготовка особистості яка наділена творчими здібностями має фундаментальні знання та практичні вміння, спроможна до інноваційної діяльності.

У структурі особистості поняття “здібність” розглядається як психологічна особливість людини, від якої залежить набуття знань, умінь, навичок, але сама до цих знань, умінь і навичок не зводиться. Стосовно знань, умінь і навичок здібності виступають як певна